

Panjizoda Hurriyatxon Ziyod qizi Zoxiriy,
Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktoranti
Email: panjizoda.xurriyatxon@gmail.com

IQTISODIY OMILLARNING OILADAGI TAZYIQ VA ZO'RAVONLIKKA TA'SIRI

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiy omillarning oiladagi tazyiq va zo'ravonlikka ta'siri namoyon bo'lishi uning turlari yoritilgan, ijtimoiy-iqtisodiy holatdagi o'zgarishlar hissiy dinamikaga, aloqa shakllariga va umumiy farovonlikka ta'siri va iqtisodiy omillarning oiladagi bosim va zo'ravonlikka ta'sirini kamaytirish uchun kompleks yechimlari berilgan.

Аннотация. В данной статье освещены виды проявления влияния экономических факторов на притеснение и насилие в семье, влияние изменений в социально-экономической ситуации на эмоциональную динамику, формы общения и общее благополучие, а также даны комплексные решения для снижения влияния экономических факторов на притеснение и насилие в семье.

Annotation. This article covers the types of manifestations of the impact of economic factors on family pressure and violence, the impact of changes in socio-economic status on emotional dynamics, forms of communication and overall well-being, and comprehensive solutions to reduce the impact of economic factors on family pressure and violence.

Tayanch so'zlar: oila, tazyiq, zo'ravonlik, iqtisodiy omil, huquq, ijtimoiy institut, erkaklar, ayollar, ishsizlik, inqiroz, ish, daromad, narx, xarajat.

Ключевые слова: семья, притеснение, насилие, экономический фактор, право, социальный институт, мужчины, женщины, безработица, кризис, работа, доход, цена, расход.

Keywords: family, pressure, violence, economic factor, law, social institution, men, women, unemployment, crisis, work, income, price, expense.

*Oila ijtimoiy
institut sifatida
hozirgi vaqtda
o'zini o'zi
tashkil etish va
rivojlantirish
qobiliyatini
yo'qotib, unda
sodir bo'layotgan
destruktiv
jarayonlarni
mustaqil ravishda
boshqara olmaydi.
Destrektivlik
– oilaviy
munosabatlarda
zo'ravonlik
namoyon bo'lishi
muqarrar ravishda
oilaning tizimli
xususiyatlari
buzilishiga olib
keladi.*

Kirish. Oiladagi zo'ravonlik doimo dolzarb muammo bo'lib kelgan. Zero, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni doim ham huquqiy tomondan nazorat qilishning imkoni yo'q. Sababi aksariyat huquqbuzarliklar yashirin tarzda, odamlar nigohidan pana bo'lgan uy-joylarda sodir etiladi. Xalqaro miqyosda oiladagi zo'ravonlik dastlab BMTning 1995-yil 4–15-sentyabrda Pekin shahrida o'tkazilgan to'rtinchi Butunjahon konferensiyasida keng muhokama qilingan¹.

So'nggi o'n yilliklardagi har bir global inqiroz davrida ommaviy axborot vositalarida ishsizlik bilan birga oiladagi zo'ravonlik ko'payishi haqida takroriy xabarlar paydo bo'ldi. Masalan, 1993-yilda Britaniyaning The Independent gazetasi yuqori martabali politsiya xodimi maishiy zo'ravonlikning ko'payishi haqida shunday degan edi:

Mamlakatdagi muammolar, ishsizlik va u bilan bog'liq moliyaviy muammolar qanchalik yuqori bo'lsa, oilaviy hayotdagi bosim ancha yuqori bo'ladi.

Oila ijtimoiy institut sifatida hozirgi vaqtda o'zini o'zi tashkil etish va rivojlantirish qobiliyatini yo'qotib, unda sodir bo'layotgan destruktiv jarayonlarni mustaqil ravishda boshqara olmaydi. Destrektivlik – oilaviy munosabatlarda zo'ravonlik namoyon bo'lishi muqarrar ravishda oilaning tizimli xususiyatlari buzilishiga olib keladi. Jamiyat taraqqiyoti va oilaviy munosabatlar transformatsiyasi jarayonida ham oiladagi zo'ravonlik namoyon bo'lishiga, ham oilaviy munosabatlar uyg'unlashuviga ko'maklashuvchi shart-sharoitlar va omillar o'zgarishga uchraydi, bu esa dinamikada kompleks ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etadi. Shu munosabat bilan, oiladagi zo'ravonlikni bartaraf etish va ularni uyg'unlashtirish maqsadida oilaviy munosabatlar tizimini tartibga solish yo'llarini izlash muqarrar vazifa hisoblanadi.

Maqsad va uni asoslash. Hayot sifati muammosiga ilmiy qiziqish XX asrning 60-yillari oxirida, yuqori darajada rivojlangan G'arb mamlakatlarida rivojlanishning postindustrial bosqichiga o'tish boshlanganda rivojlana boshladi, bu esa iqtisodiy taraqqiyotning gumanitar mazmuniga e'tibor kuchayishiga sabab bo'ldi. Dastlab hayot sifati masalalari, asosan, atrof-muhitni muhofaza qilish, salomatlik va yashash muhitini yangilash nuqtayi nazaridan ko'rib chiqilgan. Keyinchalik hayot sifati masalalarini o'rganishda ilmiy qiziqishning fokusi moddiy ne'matlar emas, balki ijtimoiy va madaniy qadriyatlar uyg'unligi, jamiyat a'zolarining o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi faollashtirish masalalari birinchi o'ringa chiqadigan odamlar o'rtasidagi yangi munosabatlarni

¹ Сборник материалов по итогам Неправительственных Региональных Консультаций со Специальным Докладчиком ООН по проблеме насилия в отношении женщин, его причинах и последствиях насилия в отношении женщин: опыт стран Восточной Европы, Центральной Азии и России / Под ред. М. Пискаковой и А. Синельникова. — Москва: 2008. — С. 144

rivojlantirish nuqtayi nazaridan jamiyat hayotchanligini ta'minlash muammolari tomoniga o'tdi².

Hayot sifati va uning turli jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan ko'plab ishlarga qaramay, zamonaviy sotsiologiya fanida ushbu atama bilan qanday ijtimoiy hodisa va jarayonlar belgilanishini tushunishda yagona fikr mavjud emas.

Makroiqtisodiy sharoitlar, xususan, erkaklar va ayollar o'rtasidagi ishsizlik darajasidagi farqlar oiladagi zo'ravonlikka ta'sir qilishi aniqlandi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erkaklarning ishsizlik darajasi 1 foizga oshishi uyda jismoniy zo'ravonlik ko'payishi bilan bog'liq bo'lsa, ayollarning ishsizlik darajasi oshishi zo'ravonlik kamayishi bilan bog'liq³. Bundan tashqari, turli tadqiqotlarda oiladagi zo'ravonlik urning ish hajmi va ish sifati, shuningdek, uning daromadi kabi mehnat sharoitlari bilan bog'liqligi yoritib berilgan⁴. Uy xo'jaligida hokimiyatni amalga oshirish va xulq-atvorni o'zgartiruvchi moddalardan foydalanish ham oiladagi zo'ravonlik bilan bog'liq⁵.

Ushbu kontekstda iqtisodiy gender zo'ravonlik jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlikka nisbatan keng tarqalgan, ammo kamroq ma'lum bo'lgan zo'ravonlik shaklidir. Bu sherik ustidan nomaqbul iqtisodiy nazoratni amalga oshirish, masalan, xarajatlar uchun cheklangan mablag'larni ajratish yoki iqtisodiy qaramlikni saqlab qolish uchun ularning ishlashiga to'sqinlik qilish. Zo'ravonlikning bu shakli sherik bilan maslahatlashmasdan haddan tashqari va barqaror bo'lmagan xarajatlar orqali ham namoyon bo'lishi mumkin. Iqtisodiy gender zo'ravonlik ko'pincha zo'ravonlikning "sukutli" shakli bo'lib, uni aniqlash va isbotlash qiyinroq⁶.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Bozor munosabatlariga, yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashish zarurati individual va oilaviy qadriyatlar tarkibining o'zgarishiga olib keldi, oilani iqtisodiy va kasbga yo'naltirilgan ijtimoiy institut sifatida rivojlantirish masalasi yuzaga keldi. Shu sababli oilaviy farovonlik omillarini bevosita aniqlashga qaratilgan chuqur nazariy va empirik tadqiqotlar olib borishga ehtiyoj paydo bo'ldi. Oila a'zolari o'rtasida o'zaro hamjihatlik va hamjihatlikka erishishning asosiy usuli sifatida, oilaviy munosabatlarni

Makroiqtisodiy sharoitlar, xususan, erkaklar va ayollar o'rtasidagi ishsizlik darajasidagi farqlar oiladagi zo'ravonlikka ta'sir qilishi aniqlandi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erkaklarning ishsizlik darajasi 1 foizga oshishi uyda jismoniy zo'ravonlik ko'payishi bilan bog'liq bo'lsa, ayollarning ishsizlik darajasi oshishi zo'ravonlik kamayishi bilan bog'liq.

² Саблина Наталья Александровна. Толерантность как способ гармонизации семейных отношений в России. – С.26.2006

³ Bhalotra S, Kambhampati U, Rawlings S, Siddique Z. Intimate partner violence: the influence of job opportunities for men and women. World Bank Econ Rev. (2021) 35:461–79. doi: 10.1093/wber/lhz030

⁴ Sen S, Bolsoy N. Violence against women: prevalence and risk factors in Turkish sample. BMC Womens Health.

⁵ Farley R. Homicide trends in the United States. Demography. (1975) 17:177–88.

⁶ Croda E, Grossbard S. Women pay the price of COVID-19 more than men. Rev Econ Househ. (2021) 19:1–9. doi: 10.1007/s11150-021-09549-8

***Imkoniyatlarni
kengaytirish
zo‘ravonlik
kuchayishiga olib
kelishi mumkin
bo‘lgan gender
muammosiga
aylanadi,
chunki erkaklar
ayollarning
o‘zlaridan ko‘proq
pul topishi g‘oyasi
bilan to‘qnash
kelganlarida
psixologik
stressni boshdan
kechirishlari
mumkin.***

uyg‘unlashtirishning ijtimoiy shakli sifatida shaxslararo oilaviy munosabatlarda tolerantlikning ahamiyati sezilarli darajada oshdi.

Obyektiv asoslarni hisobga olgan holda zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarda ilmiy qiziqishning markazini jamiyatdagi ijtimoiy-tuzilmaviy munosabatlar transformatsiyasining salbiy tendensiyasi sifatida oilaviy munosabatlardagi zo‘ravonlikni o‘rganishdan, tolerantlikni oilaviy munosabatlarni uyg‘unlashtirish usuli sifatida o‘rganishga siljitish, zamonaviy ijtimoiy jarayonlarni oila instituti darajasida tadqiq etishda ijobiy yo‘nalish bo‘lishi kerak, deb hisoblaymiz. O‘zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyoti rivojlanishi va barqarorlashuvi sharoitida oila, oilaviy munosabatlar va oilaviy qadriyatlar alohida e‘tibor obyektiga aylanishi kerak.

Imkoniyatlarni kengaytirish zo‘ravonlik kuchayishiga olib kelishi mumkin bo‘lgan gender muammosiga aylanadi, chunki erkaklar ayollarning o‘zlaridan ko‘proq pul topishi g‘oyasi bilan to‘qnash kelganlarida psixologik stressni boshdan kechirishlari mumkin⁷. Nihoyat, Alonso-Borrego va Karrasko va Tur-Prats oiladagi zo‘ravonlik ayolning sherigi ham ish bilan ta‘minlangan taqdirdagina kamayadi degan xulosaga kelib⁸, oiladagi zo‘ravonlik dinamikasiga ta‘sir etuvchi iqtisodiy omillarning ahamiyatini ta‘kidlaydilar⁹.

Oiladagi zo‘ravonlikni kamaytirishga qaratilgan samarali chora-tadbirlar va siyosatni ishlab chiqishda ichki munosabatlar doirasida makroiqtisodiy sharoitlar, bandlik va iqtisodiy nazorat o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirni tushunish juda muhimdir. Asosiy iqtisodiy tengsizliklarni bartaraf etish va mehnat bozorida ham, uy xo‘jaliklari dinamikasida ham gender tengligini rag‘batlantirish orqali biz oiladagi zo‘ravonlikning oldini olishga hissa qo‘shadigan xavfsizroq va adolatliroq muhitni yaratish ustida ishlashimiz mumkin¹⁰.

Iqtisodiy omillar oiladagi tazyiq va zo‘ravonlikka katta ta‘sir ko‘rsatadi. Quyidagi ko‘rinishlarda:

1. Ishga kirish va ish saqlash: iqtisodiy omillar ishga kirish imkonini va ish saqlashni ta‘sir qilishi mumkin. Masalan, bozorda xavfsizlik, kompaniyalarning kapitalni kengaytirish va ish o‘rinlarini yaratishga

⁷ Erten B, Keskin P. For better or for worse? Education and the prevalence of domestic violence in Turkey. *Am Econ J Appl Econ.* (2018) 10:64–105. doi: 10.1257/app.20160278

⁸ Alonso-Borrego C, Carrasco R. Employment and the risk of domestic violence: does the Breadwinner’s gender matter? *SSRN Electron J.* (2016) 49:5074–91. doi: 10.2139/ssrn.2748885

⁹ Straus MA. *Measuring intrafamily conflict and violence: the conflict tactics (CT) scales.* *Phys Violent Am Fam.* (2019) 41:29–48. doi: 10.4324/9781315126401-4

¹⁰ Anderberg D, Rainer H, Wadsworth J, Wilson T. Unemployment and domestic violence: theory and evidence. *Econ J.* (2016) 126:1947–79. doi: 10.1111/ecoj.12246

bo'lgan imkoniyatlar o'zgarishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, zaif holatda bo'lgan ayollarda quyidagi muammolar bo'ladi:

- ❖ Erkaklar ko'proq maosh oladigan oilalarda ayollar ko'proq qaram bo'lib qolishadi va sheriklarning bosimiga duchor bo'lishadi.

- ❖ Nazorat: erkaklar ayollarni manipulyatsiya qilish va nazorat qilish uchun moliyaviy qaramlikdan foydalanishlari mumkin.

2. Daromad va sarmoya daromadi: iqtisodiy omillar daromad va sarmoya daromadining o'zgarishlariga olib keladi, bu esa oilada ma'lum bir muammolarni vujudga keltiradi. Masalan, daromadni ko'paytirish, investitsiyalar, pul qiymatlarining o'zgarishi, pensiya fondlarining o'zgarishi kabi muammolarni o'z ichiga oladi. Buni oqibatida moliyaviy qiyinchiliklar vujudga keladi:

- ❖ Byudjet taqchilligi, ishdan ayrilish, moliyaviy qarzar oilada stress va keskinlikni keltirib chiqaradi.

- ❖ Mojarolar: moliyaviy muammolar zo'ravonlik xavfini oshiradigan turmush o'rtoqlar o'rtasida doimiy janjal va nizolar manbayi bo'lishi mumkin.

- ❖ Agressiyaning kuchayishi: resurslar yetishmasligi sherigiga nisbatan asabiylashish, tajovuzkorlik va murosasizlikka olib kelishi mumkin.

3. Xarajatlar va narxlar: xarajatlar va narxlar o'zgarishi oilaning moliyaviy holatiga ta'sir qiladi. Narxlar o'sishi inflyatsiyaga sabab bo'lishi mumkin, bu esa oilaning xarajatlari uchun katta ko'rsatkich bo'ladi.

4. Ishsizlik va maoshlar: ishsizlik darajasidagi o'zgarishlar oilaning iqtisodiy omillariga katta ta'sir qiladi. Ishsizlik ortishi oiladagi moliyaviy baxtsizlik va psixologik zo'ravonlikka olib kelishi mumkin. Erkak kishi oiladagi rolni yo'qotishi oqibatida quyidagilar vujudga kelishi mumkin:

- ❖ Ishdan ayrilish erkakning o'zini o'zi qadrlashi va o'ziga bo'lgan ishonchini susaytirishi mumkin, bu esa oiladagi tajovuz va zo'ravonlikka olib kelishi mumkin.

- ❖ Ishsizlik stress va tashvish darajasini oshiradi, bu esa nizolarga hissa qo'shishi mumkin.

5. Moliyaviy institutlar va moliyaviy siyosat: moliyaviy institutlar va siyosatlar ham oiladagi iqtisodiy omillarga ta'sir qiladi. Masalan, banklararo soliqlar, kredit shartlari, inflyatsiya siyosatlari va boshqa moliyaviy qarorlar oilaning moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

6. Ta'limning past darajasi:

- ❖ Cheklangan imkoniyatlar: ta'limning past darajasi yuqori maoshli ish imkoniyatlarini cheklaydi, bu esa moliyaviy muammolarga olib keladi va zo'ravonlik xavfini oshiradi.

Daromad va sarmoya daromadi: Iqtisodiy omillar daromad va sarmoya daromadining o'zgarishlariga olib keladi, bu esa oilada ma'lum bir muammolarni vujudga keltiradi.

Iqtisodiy omillar oiladagi zo‘ravonlikning yagona sababi emas. Madaniy munosabat, oiladagi zo‘ravonlik tarixi, psixologik muammolar, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste‘mol qilish kabi boshqa omillar ham mavjud.

❖ Ma‘lumot yetishmasligi: oiladagi zo‘ravonlik muammolari va mavjud qo‘llab-quvvatlash manbalari to‘g‘risida xabardorlik pastligi yordam izlashga xalaqit berishi mumkin¹¹.

7. Ijtimoiy izolyatsiya:

❖ Cheklangan qo‘llab-quvvatlash: kam ta‘minlangan odamlar ko‘pincha yolg‘izlikda yashaydilar, bu esa ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va qiyin vaziyatlarni yengishga yordam berishni cheklaydi.

❖ Xavfning oshishi: izolyatsiya yopilish uchun sharoit yaratadi, bu esa oiladagi zo‘ravonlik kuchayishiga yordam beradi.

Iqtisodiy omillar oiladagi zo‘ravonlikning yagona sababi emas. Madaniy munosabat, oiladagi zo‘ravonlik tarixi, psixologik muammolar, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste‘mol qilish kabi boshqa omillar ham mavjud. Moliyaviy qiyin sharoitlarda bo‘lgan oilalarga yordam berish muhimdir. Bu moliyaviy yordam, psixologik yordam, moliyaviy savodxonlikni oshiradigan ta‘lim dasturlari bo‘lishi mumkin. Mavjud qo‘llab-quvvatlash manbalari haqida ma‘lumot berish va zo‘ravonlik qurbonlariga yordam berish kerak.

Iqtisodiy omillarning oiladagi bosim va zo‘ravonlikka ta‘sirini kamaytirish uchun kompleks yechim zarur, xususan,

Turmush darajasini oshirish, ish o‘rinlarini yaratish, eng kam ish haqini oshirish, kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash, infratuzilmani rivojlantirish – bularning barchasi daromadlarni oshirish va yashash sharoitlarini yaxshilashga yordam beradi. Ijtimoiy kafolatlar, sifatli ta‘lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy bilan ta‘minlash, ishsizlik nafaqalarini taqdim etish, bolali oilalarni qo‘llab-quvvatlash stress darajasini pasaytiradi va oilalarning moliyaviy muammolarga chidamliligini oshiradi. Qashshoqlikning oldini olish, ta‘lim va kasbiy tayyorgarlikka sarmoya kiritish, qayta tayyorlash va malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etish ish yo‘qotish va moliyaviy beqarorlikdan qochishga yordam beradi¹².

Ijtimoiy siyosiy jihatdan Xabardorlikni oshirish lozim. Oiladagi zo‘ravonlik, mavjud yordam manbalari, teng oilaviy munosabatlarning ahamiyati to‘g‘risida profilaktika kampaniyalarini o‘tkazish. Yordam markazlarini rivojlantirish. Zo‘ravonlik qurbonlariga psixologik, huquqiy, tibbiy yordam ko‘rsatadigan, uy-joy va ish topishda yordam beradigan qulay va arzon yordam markazlarini yaratish. Erkaklar uchun dasturlar yaratish. Erkaklar uchun oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish dasturlarini yaratish, ularga nizolarni samarali hal qilish, g‘azablangan reaksiyalarni boshqarish va sog‘lom oilaviy munosabatlarni o‘rgatish.

¹¹ Benson MJ, Fox GL. Concentrated disadvantage, economic distress, and violence against women in intimate relationships. Rockville, MD: National Institute of Justice; 2004.

¹² Logan TK, Shannon L, Cole J, Swanberg J. Partner stalking and implications for women’s employment // *Journal of Interpersonal Violence*. 2007;22:268–291

Huquqiy jihatdan mas'uliyatni kuchaytirish. Oiladagi zo'ravonlik uchun yanada qattiqroq javobgarlikni nazarda tutuvchi qonunchilikni kuchaytirish, shuningdek, jabrlanuvchilarni zo'rlovchi tomonidan qasos olishdan himoya qilish mexanizmlarini yaratish. Odil sudlovga kirishni ta'minlash. Zo'ravonlik qurbonlari uchun sudda ularning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishni ta'minlaydigan qulay va arzon huquqiy yordam tizimlarini yaratish.

Oilalar bilan ishlash. Profilaktika dasturlarni ko'paytirish. Munosabatlarni mustahkamlash, nizolarning oldini olish va hissiy intellekt ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan oilalar uchun profilaktika dasturlarini ishlab chiqish va o'tkazish. Oilaviy terapiya orqali oilalardagi nizolarni hal qilish va munosabatlarni yaxshilash, shu jumladan, vositachilik va oilaviy terapiya bo'yicha professional yordam olish imkoniyatini berish.

Jamiyatning rolini kuchaytirish. Tolerantlikni oshirish, oilalar va munosabatlarning turli shakllarini tushunish va qabul qilishni rag'batlantirish, oiladagi erkaklar va ayollarning rollari haqidagi noto'g'ri qarashlar va stereotiplarga qarshi kurashish. Qo'llab-quvvatlash tarmog'ini rivojlantirish. Oiladagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam beradigan jamoat tashkilotlari va ko'ngillilar tarmog'ini yaratish, shuningdek, bolali oilalarga yordam berish.

Iqtisodiy omillarning oiladagi zo'ravonlikka ta'sirini kamaytirish davlat, jamoat tashkilotlari va har bir shaxsning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Jamiyatdagi o'zgarishlar bir zumda sodir bo'lmaydi, ijobiy natijalarga erishish uchun uzoq vaqt va barqaror harakat talab etiladi¹³.

Oiladagi zo'ravonlik paydo bo'lishida iqtisodiy omillar muhim rol o'ynaydi. Ularning ta'sirini kamaytirish iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, psixologik va ijtimoiy siyosatni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Oiladagi zo'ravonlik muammosi to'g'risida xabardorlikni oshirish muhim omil hisoblanadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy holatdagi o'zgarishlar hissiy dinamikaga, aloqa shakllariga va umumiy farovonlikka ta'sir qiluvchi oilaviy munosabatlarga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Pastroq ijtimoiy-iqtisodiy maqom bo'yicha navigatsiya qiluvchi oilalar ko'pincha moliyaviy beqarorlik tufayli yuqori stressni boshdan kechirishadi, bu nizo va aloqada uzilishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy qiyinchiliklar oila a'zolari o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirib, zo'ravonlik va ruhiy iztirob holatlari ko'payishiga olib keladi. Bundan tashqari, ushbu ijtimoiy-iqtisodiy muammolar ruhiy salomatlik resurslari va jamiyatni qo'llab-

Huquqiy jihatdan mas'uliyatni kuchaytirish. Oiladagi zo'ravonlik uchun yanada qattiqroq javobgarlikni nazarda tutuvchi qonunchilikni kuchaytirish, shuningdek, jabrlanuvchilarni zo'rlovchi tomonidan qasos olishdan himoya qilish mexanizmlarini yaratish. Odil sudlovga kirishni ta'minlash.

¹³ Meisel J, Chandler D, Rienzi B. Domestic violence prevalence and effects on employment in two California TANF populations. Violence Against Women. 2003;9:1191-1213.

***Ijtimoiy-iqtisodiy
holatdagi
o'zgarishlar hissiy
dinamikaga,
aloqa shakllariga
va umumiy
farovonlikka ta'sir
qiluvchi oilaviy
munosabatlarga
chuqur ta'sir
ko'rsatadi. Pastroq
ijtimoiy-iqtisodiy
maqom bo'yicha
navigatsiya
qiluvchi oilalar
ko'pincha
moliyaviy
beqarorlik
tufayli yuqori
stressni boshdan
kechirishadi, bu
nizo va aloqada
uzilishlarda
namoyon bo'lishi
mumkin.***

quvvatlashdan foydalanishni cheklashi, oilalarni yanada izolyatsiya qilish va munosabatlardagi salbiy dinamikani kuchaytirishi mumkin. Aksincha, ijtimoiy-iqtisodiy maqom darajasi yuqori bo'lgan oilalar, odatda, barqarorlik va hissiy qo'llab-quvvatlashni rag'batlantiradigan, sog'lom muloqot va nizolarni hal qilishga yordam beradigan resurslardan ko'proq foydalanish imkoniyatiga ega. Shu sababli ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosibliklarning ta'sirini tushunish turli xil iqtisodiy kontekstlarda oila dinamikasining murakkabliklarini hal qilishda juda muhimdir. Ijtimoiy-iqtisodiy maqom va oilaviy munosabatlar kesishishini ushbu nomutanosibliklarni davom ettiruvchi tizimli tengsizliklarni hisobga olmasdan turib to'liq tushunib bo'lmaydi. Ijtimoiy tuzilmalar ko'pincha ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalanish atrofida qat'iy chiziqlarni tortadi, natijada spektrning pastki qismida bo'lganlar uchun yuqoriga qarab harakatlanish cheklangan. Ushbu tizimli zulm oila tuzilmalari va o'zaro munosabatlarga bevosita ta'sir ko'rsatadigan ta'lim, sog'liqni saqlash va xavfsiz mahallalardan foydalanish imkoniyati cheklangan kabi turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Darhaqiqat, ijtimoiy-iqtisodiy maqom darajasi past bo'lgan oilalar siklik noqulay vaziyatni boshdan kechirishi mumkin, buning natijasida resurslar yetishmasligi shaxsiy rivojlanish va oilaning uyg'unligiga to'sqinlik qiladigan munosabatlardagi keskinliklar va disfunktsiyalarni davom ettiradi. Ushbu tizimli tengsizliklarni bartaraf etishga qaratilgan siyosat tadbirlari orqali oilalarni kuchaytirish sog'lom oila muhitini ta'minlash va ko'pincha ijtimoiy-iqtisodiy beqarorlik bilan bog'liq bo'lgan zo'ravonlikka qarshi kurashning ajralmas qismidir. Oilalar faoliyat yuritadigan kengroq kontekstni tan olish ushbu muammolarni bartaraf etish uchun qo'llab-quvvatlash va aralashuvning yanada samarali strategiyalarini osonlashtirishi mumkin. Zamonaviy jamiyatda ish va iqtisodiy imkoniyatlarning o'zgaruvchan landshafti ijtimoiy-iqtisodiy maqom va oila dinamikasi o'rtasidagi munosabatlarni yanada murakkablashtirdi. Katta iqtisodning o'sishi va an'anaviy bandlik modellaridan o'tish bilan oilalar o'zlarining munosabatlar barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan muammolarga duch kelishadi. Ushbu iqtisodiy o'tish ishning ishonchsizligiga, oldindan aytib bo'lmaydigan daromadga va jiddiy stressga olib kelishi mumkin, bu esa birgalikda oilaviy rishtalarni buzadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, ota-onalar ishidagi beqarorlikning ta'siri avlodlararo liniyalar orqali rezonanslashi mumkin, bu bolalarning hissiy va psixologik rivojlanishiga ta'sir qiladi va beqarorlik siklini davom ettiradi. Oilalar o'zgaruvchan iqtisodiy voqealarga moslashgan sari qo'llab-quvvatlovchi siyosat va jamiyat resurslariga bo'lgan ehtiyoj tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiy cheklavlarni hisobga oladigan va mustahkamlikni rag'batlantiradigan oilaga asoslangan yondashuvlarga ustuvor ahamiyat berish oilalarga ushbu qiyinchiliklarni samaraliroq hal qilishda yordam beradi, natijada

ijtimoiy-iqtisodiy bosimlar sharoitida xavfsiz munosabatlar va sog'lom munosabatlarni rivojlantiradi¹⁴.

Jamiyat ichidagi zo'ravonlikni kamaytirishga qaratilgan siyosat ko'pincha ijtimoiy munosabatlar va kuch dinamikasini boshqaradigan kengroq mafkuraviy asoslarni aks ettiradi. Zo'ravonlik va ijtimoiy siyosat o'rtasidagi munosabatlarni tushunish uchun muhim ahamiyatga ega, bu siyosatlar ko'pincha inson tabiati va ijtimoiy xulq-atvor haqidagi asosiy e'tiqodlardan kelib chiqadi. Fuqarolik huquqlari harakati kabi tarixiy kontekstlar davlat aralashuvi va jamiyat zo'ravonligi asosidagi nazariy keskinliklarni ochib berdi. Tizimli zulm, tengsizlik va institutsional e'tiborsizlikning o'zaro ta'siri ko'pincha siyosat natijalarini shakllantiradi, bu esa zo'ravonlikni yumshatishi yoki kuchaytirishi mumkin. Binobarin, siyosatchilar zudlik bilan zo'ravonlikka qarshi kurashish va uni qo'llab-quvvatlovchi doimiy tuzilmalarni demontaj qilish kabi ikki tomonlama muammo bilan kurashishlari kerak. Bu ijtimoiy-iqtisodiy omillarni o'z ichiga olgan zo'ravonlikni yaxlit baholash zarurligini ta'kidlab, zo'ravonlikni samarali kamaytirish va jamiyatning barqarorligini rag'batlantirish uchun nozik ijtimoiy siyosat muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Huquqni muhofaza qilish, jinoiy odil sudlov va farovonlikka taalluqli siyosat tizimli zo'ravonlikni davom ettirishi yoki davolanish va tiklash yo'llarini taqdim etishi mumkin. Masalan, marginallashgan jamoalarda politsiya kuchlarining militarizatsiyasi ko'pincha zo'ravonlik kuchayishiga olib keladi, bu ijtimoiy tartibni tiklovchi emas, balki jazolovchi yondashuvni aks ettiradi. Bundan tashqari, aholining zaif qatlamlari duch keladigan ijtimoiy-iqtisodiy voqealarni e'tiborsiz qoldiradigan ijtimoiy siyosat zo'ravonlik davrlarini kuchaytiradi va keyingi tajovuzkorlik rivojlanishi mumkin bo'lgan muhitni yaratadi. Olimlar ushbu siyosatlarning oqibatlarini tahlil qilar ekan, zo'ravonlikka qarshi kurashish uchun ishlab chiqilgan strategiyalar ijtimoiy tenglikni birinchi o'ringa qo'yishi kerakligi ayon bo'ladi. Diqqatning bu o'zgarishi nafaqat zo'ravonlikni cheklash, balki ijtimoiy-iqtisodiy adolatni mustahkamlashga qaratilgan transformativ siyosatga olib kelishi mumkin¹⁵. Zo'ravonlikni kamaytirish siyosatining samaradorligi manfaatdor tomonlarning ishtiroki va jamoatchilik ovozini birlashtirish bilan uzviy bog'liq. Siyosatchilar uchun zo'ravonlikdan bevosita zarar ko'rganlar, jumladan, jamoat rahbarlari, jabrlanuvchilar va himoyachilarning tajribasini tan olishlari juda muhimdir. Siyosatchilar va zarar ko'rgan jamoalar o'rtasidagi hamkorlik zo'ravonlikning asosiy sabablarini, jumladan, qashshoqlik, kamsitish va xizmatlardan foydalanish imkoniyati yo'qligini yoritishi mumkin. Bundan tashqari,

Jamiyat ichidagi zo'ravonlikni kamaytirishga qaratilgan siyosat ko'pincha ijtimoiy munosabatlar va kuch dinamikasini boshqaradigan kengroq mafkuraviy asoslarni aks ettiradi. Zo'ravonlik va ijtimoiy siyosat o'rtasidagi munosabatlarni tushunish uchun muhim ahamiyatga ega, bu siyosatlar ko'pincha inson tabiati va ijtimoiy xulq-atvor haqidagi asosiy e'tiqodlardan kelib chiqadi.

¹⁴ Linda McKie . "Families, Violence and Social Change", McGraw-Hill Education (UK).-pp 110-2005

¹⁵ Linda McKie . "Families, Violence and Social Change", McGraw-Hill Education (UK).pp-115.2005

*Siyosatchilar
uchun
zo‘ravonlikdan
bevosita zarar
ko‘rganlar,
jumladan, jamoat
rahbarlari,
jabrlanuvchilar va
himoyachilarning
tajribasini tan
olishlari juda
muhimdir.
Siyosatchilar va
zarar ko‘rgan
jamoalar
o‘rtasidagi
hamkorlik
zo‘ravonlikning
asosiy sabablarini,
jumladan,
qashshoqlik,
kamsitish va
xizmatlardan
foydalanish
imkoniyati
yo‘qligini yoritishi
mumkin.*

muvaffaqiyatli siyosatlar vaqt o‘tishi bilan baholanishi va moslashtirilishi kerak; bir jamoada samarali ko‘rinadigan yechimlar boshqa joyda ijobiy natija bermasligi mumkin. Inklyuziv amaliyotni qo‘llab-quvvatlash orqali ijtimoiy siyosat zo‘ravonlikning murakkab voqeliklarini aks ettirish uchun rivojlanishi mumkin va natijada yanada samarali va barqaror natijalarga olib keladi. Jamiyat ishtiroki zo‘ravonlik va ijtimoiy siyosat manzarasini qanday o‘zgartirishi mumkinligini tushunish uchun ushbu hamkorlik asoslari bo‘yicha davomli tadqiqotlar juda muhim bo‘ladi.

Yakuniy qism. Sotsiologik nuqtayi nazarlarni tushunish inson xatti-harakatlari va jamiyat tuzilmalarini shakllantiruvchi omillarning murakkab o‘zaro ta’siri haqida bebaho tushunchalarni beradi. Bu istiqbollari muhim asos bo‘lib xizmat qiladi, olimlar va amaliyotchilarga rivojlanayotgan ijtimoiy dinamika sharoitida zulm, zo‘ravonlik va oilaviy munosabatlarning ko‘p qirrali tabiatini tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, muammolarni nizo nazariyasi obyektivi orqali ko‘rib chiqish, kuchlar nomutanosibligi jamiyatdagi adolatsizlikni, xususan, tarixan ma’lum demografiyani chetga surgan oila tizimlarida qanday davom ettirishini ochib beradi. Ushbu asosiy nazariyalar nafaqat tizimli tengsizliklarni ta’kidlabgina qolmay, balki ijtimoiy o‘zgarishlar atrofidagi yanada nozik dialoglarga yo‘l ochadi va shu bilan ezilgan aholining hayotiy haqiqatlari haqida ko‘proq xabardor bo‘lishga yordam beradi. Zamonaviy jamiyat tizimli irqchilik, gender tengsizligi va iqtisodiy nomutanosiblik kabi muammolar bilan kurashishda davom etar ekan, ushbu muammolarning oqibatlarini to‘liq tushunish uchun turli sotsiologik nuqtayi nazarlarni birlashtirish zarur bo‘ladi. Masalan, ramziy interaksionizm individual agentlik va ijtimoiy tuzilmalar muhimligini ta’kidlab, shaxsiy munosabatlar zo‘ravonlik va zulmning kengroq shakllariga qanday hissa qo‘shishini ko‘rsatadi. Bu nuqtayi nazar tadqiqotchilarga oilaviy tuzilmalar ichida duch keladigan nozik qiyinchiliklarni baholashga imkon beruvchi shaxslarning subyektiv tajribalarining ahamiyatini ta’kidlaydi. Nazariy asoslarni birlashtirib, sotsiologlar madaniyat, o‘ziga xoslik va jamiyat me’yorlarining kesishuvchi ta’sirini yaxshiroq yoritib bera oladi va shu orqali ijtimoiy o‘zgarishlar oila dinamikasi va jamoaviy xatti-harakatlarga qanday ta’sir qilishini chuqurroq tushunishga yordam beradi hamda oilaviy munosabatlar ham akademik so‘rov, ham amaliy qo‘llash haqida ma’lumot beruvchi muhim ishdir. Har bir nazariy yondashuv ijtimoiy hodisalarni tahlil qilish uchun alohida obyektivni taqdim etsa-da, ularning integratsiyasi murakkab ijtimoiy muammolarni tushunishni kuchaytiradi. Tez o‘zgarishlar bilan ajralib turadigan tobora o‘zaro bog‘liq bo‘lgan dunyoda harakatlanar ekanmiz, ko‘p tarmoqli nuqtayi nazarni rivojlantirish muhim bo‘lib qoladi. Bunda tadqiqotchilar zo‘ravonlikni yumshatish va teng huquqli oila tuzilmalarini rag‘batlantirishga qaratilgan ijtimoiy

siyosat, advokatlik va jamiyat aralashuviga hissa qoʻshishi mumkin. Oxir-oqibat bu istiqbollarning sintezi nafaqat akademik nutqni boyitibgina qolmay, balki jamiyatni yaxshilash va davom etayotgan muammolarga chidamlilik uchun harakatga chaqiruv boʻlib xizmat qiladi¹⁶.

¹⁶ Панжизода Хурриятхон . “Социологические взгляды на угнетение, насилие и семейные отношения в свете социальных изменений” «Журнал социологии и социальной антропологии» (ЖССА) . Москва. ISSN 2306-6946.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Сборник материалов по итогам Неправительственных Региональных Консультаций со Специальным Докладчиком ООН по проблеме насилия в отношении женщин, его причинах и последствиях насилия в отношении женщин: опыт стран Восточной Европы, Центральной Азии и России / Под ред. М. Пискаловой и А. Синельникова. — Москва: 2008. — С. 144
2. Саблина Наталья Александровна. Толерантность как способ гармонизации семейных отношений в России. — С.26.2006
3. Bhalotra S, Kambhampati U, Rawlings S, Siddique Z. Intimate partner violence: the influence of job opportunities for men and women. *World Bank Econ Rev.* (2021) 35:461–79. doi: 10.1093/wber/lhz030.
4. Sen S, Bolsoy N. Violence against women: prevalence and risk factors in Turkish sample. *BMC Womens Health.*
5. Farley R. Homicide trends in the United States. *Demography.* (1975) 17:177–88.
6. Croda E, Grossbard S. Women pay the price of COVID-19 more than men. *Rev Econ Househ.* (2021) 19:1–9. doi: 10.1007/s11150-021-09549-8
7. Erten B, Keskin P. For better or for worse? Education and the prevalence of domestic violence in Turkey. *Am Econ J Appl Econ.* (2018) 10:64–105. doi: 10.1257/app.20160278
8. Alonso-Borrego C, Carrasco R. Employment and the risk of domestic violence: does the Breadwinner's gender matter? *SSRN Electron J.* (2016) 49:5074–91. doi: 10.2139/ssrn.2748885
9. Straus MA. Measuring intrafamily conflict and violence: the conflict tactics (CT) scales. *Phys Violent Am Fam.* (2019) 41:29–48. doi: 10.4324/9781315126401-4
10. Anderberg D, Rainer H, Wadsworth J, Wilson T. Unemployment and domestic violence: theory and evidence. *Econ J.* (2016) 126:1947–79. doi: 10.1111/ecoj.12246
11. Benson MJ, Fox GL. Concentrated disadvantage, economic distress, and violence against women in intimate relationships. Rockville, MD: National Institute of Justice; 2004.
12. Logan TK, Shannon L, Cole J, Swanberg J. Partner stalking and implications for women's employment. *Journal of Interpersonal Violence.* 2007; 22:268–291
13. Linda McKie . “Families, Violence and Social Change”, McGraw-Hill Education (UK). pp 110-.2005
14. Meisel J, Chandler D, Rienzi B. Domestic violence prevalence and effects on employment in two California TANF populations. *Violence Against Women.* 2003; 9:1191–1213.
15. Deborah Chambers, Pablo Gracia, “A Sociology of Family Life”, John Wiley & Sons. p 30. 2021.
16. Панжизода Хурриятхон . “Социологические взгляды на угнетение, насилие и семейные отношения в свете социальных изменений” «Журнал социологии и социальной антропологии» (ЖССА). — Москва. ISSN 2306-6946.